

23.

23.Osvícenská kritika náboženství

Seminární práce - Křesťanství II.

2005

Vypracoval: Ondřej Pollak

146576

Osvícenství

Osvícenství přineslo opětovnou kritiku náboženství, ale na rozdíl od starých Řeků, kteří se pokusili logizovat mýty, je osvícenská kritika spojena s kritikou společnosti, sociální, politické a náboženské situace.¹ V tomto období začíná splývat metodologie filosofie dějin s metodologií dějin náboženství. Základními pojmy se stávají namísto zjevení lidská přirozenost (natura), která je v přirozenosti dobrá, a rozum (ratio).² Základním názorem osvícenců je přirozená добрota člověka. Kromě skepticismu se objevují dva hlavní myšlenkové postoje osvícenců, a to deismus a idea přirozeného náboženství.

Panteismus Benedikta Spinozy (1632 - 1677) hlásal, že svět je stvořen z jedné věčné substance, kterou je Bůh.³ Vše, co se nám ukazuje, jsou pouze atributy božské substance.

Deismus byl původně synonymní termín teismu a až později se začal vymezovat ve významu, pod jakým ho chápeme dnes.⁴ Deismus je racionalistickým monoteistickým učením o Bohu a náboženství, je jakýmsi volným duchovním proudem racionalistické filosofické teologie. Podle deismu Bůh stvořil svět, ale dál do jeho chodu nezasahuje. Svět se řídí svými vnitřními zákonitostmi. Odmítá pozitivistické zjevení, myšlenky o stálém působení Boha v dějinách a částečně vykládá náboženství jako myticky založenou etiku. Kořeny deismu sahají k R. Descartovi a J. Lockovi.

René Descartes (1569 - 1650) oddělil racionalitu,

1 B. Horyna, H. Pavlincová, *Dějiny religionistiky*, Olomouc: Olomouc 2001, s. 18.

2 J. Heller, M. Mrázek, *Nástin religionistiky*, Kalich: Praha 2004, s. 34.

3 B. Spinoza, *Etika*, Svoboda: Praha 1977, I. O Bohu.

4 B. Horyna, H. Pavlincová, *Dějiny religionistiky*, Olomouc: Olomouc 2001, s. 18.

vyznačovanou metodickou skepsí, od náboženské víry, které se skeptická kritika netýká, a proto není ověřeným věděním.

John Locke (1632 - 1704) zastával názor, že je možné zjevené náboženství racionalisticky zdůvodnit. Své názory vydal ve svém stěžejním spise o náboženství nazvaném O rozumnosti křesťanství (1695). Svou náboženskou toleranci vztahuje pouze na křesťanské konfese a ateisty z ní úplně vynechává. V závislosti na této toleranci odsuzuje Locke teologii, která svými dogmatickými spory nedovoluje soužití různých konfesí a neustále je žene do konfliktu. Také podle jeho koncepce „tabula rasa“ jsou náboženské ideje přejímány od jiných lidí, zejména kléru.⁵ Podle Locka jsou existence Boha a poznání jeho vlastností rozumově dostupné. Samotná víra ve zjevení bez rozumových důkazů je iracionální.⁶ Zjevení nemá odporovat rozumu. Tím nechce podřídít víru rozumu, ale říká, že zjevení je věcí nadrozumovou.

Deisté od Locka převzali myšlenku náboženské víry podřízené rozumu, redukování náboženství na morálku a přirozené právo, užívání kritické metody při interpretaci náboženských textů a názor, že teologie je nerozumným proudem oproti pravému náboženství. Použili také rozlišení mezi rozumovým náboženstvím a lidovou pověrečností. Paradoxní je, že Locke se snažil těmito myšlenkám zabránit, ale stal se pravý opak.

Mezi anglické deisty patřili J. Toland, A. Collins, M. Tindal, H. S. J. V. Rolingbroke, W. Wollaston, T. Chubb a Ch. Blount. V Severní Americe zastávali deismus např.

5 I. A. Kryveljov, *Dějiny náboženství II.*, Mír: Praha 1981, s. 16.

6 B. Horyna, H. Pavlincová, *Dějiny religionistiky*, Olomouc: Olomouc 2001, s. 19.

Benjamin Franklin (1706 - 1790) a Thomas Jefferson (1743 - 1826).

John Toland (1670 - 1722) tvrdil, že v náboženství není nic nadrozumového, nadpřirozeného. Nadpřirozeno je pouze nástrojem duchovenstva ve touze po moci. Toland poukazoval na to, že v raném křesťanství se neobjevuje nic mysterijního, proto se křesťanská nauka nedá spojovat se zjevením.⁷ Také spolu s J. Priestleyem hlásal jednotu tělesného a duchovního principu, čímž tito myslitelé popřeli posmrtnou existenci a celé učení kolem této problematiky.

Právník Anthony Collins (1676 - 1729) požadoval svobodu náboženského a světonázorového přesvědčení. Rozum byl pro něj jedinou cestou k objevení pravdy.

Matthew Tindal (1653 - 1733) přišel s hypotézou, že na počátku bylo přirozené náboženství, které bylo shodné s Boží vůlí. Z tohoto přirozeného náboženství se později utvářela historická zjevená náboženství. Náboženství zcela redukuje na morálku. Bůh dal lidem mravní zákon obsažený v náboženství. Mravnosti tak člověk dosáhne poznáním Božského mravního zákona. Tindal zde vychází z dobového filosofického stanoviska racionalistů, že existuje obecný lidský rozum, který je všem společný. Tento rozum formuluje i mravní povinnosti, proto musí být všem lidem společné i přirozené náboženství. Cokoli mimo rozumem poznatelné mravní povinnosti v náboženství je pověřčivostí a nepatří do pravého náboženství.

Ve Francii 17. a 18. století se osvícenská kritika zaměřuje na politické a mocenské aspekty náboženství. Po

⁷ B. Horyna, H. Pavlincová, *Dějiny religionistiky*, Olomouc: Olomouc 2001, s. 20.

zrušení ediktu nantského (1685) byla ve Francii vynuceně zavedena náboženská jednota. Osvícenské hnutí se dá dělit na dva proudy důležité pro náboženství. První reformistický proud (Voltaire, J. J. Rousseau, C. A. Helvetius) kritizoval náboženství, náboženský fanatismus a pověrečnost. Druhý směr, revoluční (Holbach, D. Diderot, La Mettrie, encyklopedisté), byl republikánský a materialistický a odmítal existenci Boha.⁸

Francois Merie Arouet (Voltaire, 1694 - 1778) vyžadoval nutnost osobní svobody ve světovém názoru. Přinesl myšlenky anglického deismu na pevninskou Evropu. Voltaire pojímá náboženství jako systém morálních norem. Pokud náboženství odporuje mravním zásadám, musí se zavrhnout. Právě náboženství je jen jedno. Voltaire poukazuje na to, že v Písmu je mnoho neslučitelného s morálkou a že zjevení se dostalo jen skupině lidí, tudíž Bible nemůže být pravým jevením, neboť mravní život je všeobecný. Také roztržštěnost křesťanství je pro Voltaire ukazatelem jeho falešnosti.⁹ Voltaire se tedy domníval, že přirozené náboženství se nachází v Číně. Odsuzoval ateismus z morálních hledisek. Zárukou morálky a spravedlnosti je víra v nejvyšší bytost, která trestá skryté zločiny, které nejsou schopny objevit a potrestat společenské zákony a instituce. Ateistou může být pouze filosof, protože ten jediný je schopen dodržet mravní povinnosti bez víry v Boha.

V Německu na rozdíl od Francie byl konfesní pluralismus, což vedlo ke kritické analýze biblických textů namísto

⁸ I. A. Kryveljov, *Dějiny náboženství II.*, Mír: Praha 1981, s. 18.

⁹ B. Horyna, H. Pavlincová, *Dějiny religionistiky*, Olomouc: Olomouc 2001, s. 22.

sociálně-politické kritiky.¹⁰

Salamo Semler (1725 - 1791) založil v Německu směr historicky orientované teologie, rozlišil teologii od náboženství, čímž umožnil výzkum náboženství oproštěním od teologických postulátů. Náboženství rozdělil na veřejné a osobní, přičemž veřejné náboženství je věcí státu. Poukázal na to, že kánon vznikl postupně v historické době bez Boží inspirace a že křesťanství nemělo nikdy pevný doktrinální systém.¹¹

Hermann Samuel Reimarus (1694 - 1768) byl nejvýznačnějším představitelem německého deismu a zastáncem přirozeného náboženství. Všechna náboženství mají přirozenou příčinu, proto nemůže existovat nic takového, jako je zjevení. Jako jediné možné zjevení uvádí možnost, že Bůh uspořádal moudře vesmír při aktu stvoření. Křesťanství Reimarus vidí jako podvod Ježíšových učedníků, kteří odcizili jeho ostatky a zaměnili jeho politický mesianismus za mesianismus apolitický.

Gotthold Ephraim Lessing (1729 - 1781) odmítá filosoficko-náboženský dogmatismus a žádá svobodu individuálního náboženského rozhodnutí. Předpokládá možnost rozumového poznání Boha. Přejít k pozitivnímu zjevenému náboženství vysvětluje Lessing jako zájem každé společnosti o jednotný světový názor. Zjevená náboženství jsou tedy nutná a stejně pravdivá, ale pouze relativně ve vztahu k přirozenému náboženství (to je jediné absolutně pravdivé). Spolu Reimarem byl radikálním biblickým kritikem. Mravní historii

10 B. Horyna, H. Pavlincová, *Dějiny religionistiky*, Olomouc: Olomouc 2001, s. 23.

11 B. Horyna, H. Pavlincová, *Dějiny religionistiky*, Olomouc: Olomouc 2001, s. 24.

lidstva dělí na tři fáze: 1. židovství, 2. křesťanství, 3. rozumové poznání Boha.¹²

Skotský empirik a skeptik David Hume (1711 - 1776) postavil filosofie náboženství na své teorii poznání, která je jakousi skeptickou propedeutikou.¹³ Hume zavrhoval racionálně-logické důkazy Boží existence. Tvrdil, že náboženské představy jsou výtvořem lidské představivosti, jsou iracionální a podněcovány emocemi, jako je strach a potřeba útěchy.¹⁴ Náboženství je podle Huma potřebné pouze kvůli zachování morálky.

Immanuel Kant (1724 - 1804) zredukoval náboženství na kategorický imperativ, tedy opět na morální zákon vzešlý od Boha.

Osvícenství tedy připravilo cestu budoucímu kritickému zkoumání posvátných spisů a bezpředsudkovému přijetí nekřesťanských náboženství svou hypotézou, že všechny náboženství vychází z přirozeného náboženství a jsou jeho úpadkovými formami.¹⁵ Nastává sekularizace dějin náboženství, do nichž se dostává nová myšlenka pokroku a vývoje v náboženství. To dalo vznik evolucionistickým a degenerativním teoriím o vzniku náboženství.

12 B. Horyna, H. Pavlincová, *Dějiny religionistiky*, Olomouc: Olomouc 2001, s. 25.

13 B. Horyna, H. Pavlincová, *Dějiny religionistiky*, Olomouc: Olomouc 2001, s. 26.

14 I. A. Kryveljov, *Dějiny náboženství II.*, Mír: Praha 1981, s. 14.

15 B. Horyna, H. Pavlincová, *Dějiny religionistiky*, Olomouc: Olomouc 2001, s. 21.

Použitá literatura:

Heller, J. - Mrázek, M., *Nástin religionistiky*, Kalich: Praha 2004.

Horyna, B. - Pavlincová, H., *Dějiny religionistiky*, Olomouc: Olomouc 2001.

Kryveljov, I. A., *Dějiny náboženství II.*, Mír: Praha 1976.

Spinoza, B., *Etika*, Svoboda: Praha 1977.